

ÇEVİRMEN PSİKOLOJİSİ

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÇOBAN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Doç. Dr. Atilla ATİK
Proje Koordinatörü / Project Coordinator • B. Pelin TEMANA
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Cenk MUTLU
Sosyal Medya / Social Media • Arzu ÇUHACIOĞLU
Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2018

ISBN • 978-605-288-829-2

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Gece Akademi Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

The right to publish this book belongs to Gece Publishing.
Citation can not be shown without the source,
reproduced in any way without permission.
Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor,
New York, 10016, USA
Telefon / Phone: +1 347 355 10 70

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
+90 555 888 24 26

web: www.gecekitapligi.com
e-mail: geceakademi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 29377

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....5

TEKNOLOJİNİN ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA ÇEVİRMENLER ÜZERİNDE YARATTIĞI BASKININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN,
Arş. Gör. Alper ÇALIK.....9

HUKUK METİNLERİNDE ÇEVİRMENİN PSİKOLOJİK TAVRININ YORUMBİLİMSEL İNCELEMESİ

Doç. Dr. Sevinç ARI.....27

OKULDAN YOKLUĞA UZANIŞ:
SEKTÖR VERİLERİYLE ÇEVİRMENLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME
Emrah BÜKE47

KONFERANS ÇEVİRMENLİĞİNDE PSİKOLOJİ KONUSUNA
GENEL BİR BAKIŞ: STRES VE DİĞER ETKİLİ FAKTÖRLER
Dr. Öğr. Üyesi Esra ÖZKAYA.....59

KAMUDA ÇALIŞAN ÇEVİRMENLERİN MESLEKİ ETKENLER
SEBEBİYLE YAŞADIĞI PSİKOLOJİK SORUNLAR: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ
Dr. Öğrencisi Evren BARUT.....83

ÇEVİRİBİLİM VEYA MÜTERCİM TERCÜMANLIK
MEZUNLARININ ÇEVİRİ PİYASASINDA KARŞILAŞTIKLARI
SORUNLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Fadime Çoban,
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU.....111

ANALYSIS OF TRANSLATION STUDENTS' EMOTIONAL
INTELLIGENCE, CULTURAL INTELLIGENCE AND
PERSONALITY TRAITS IN TERMS OF THEIR SEXES
Dr. Öğr. Üyesi Fadime Çoban,
Prof. Dr. Osman TİTREK,
Dr. Öğrencisi Metin SAYGILI.....143

ÇEVİRİ KURAMLARINDA EMPATİNİN İZLERİS
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cem ODACIOĞLU161

“ÇEVİRMEN PSİKOLOJİSİ”
Duygudurum düzenlemenin çevirideki önemi
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin DUMAN175

SÜREÇ ODAKLI ÇEVİRİBİLİM: ALANYAZIN İNCELEMESİ
Arş. Gör. Özden ŞAHİN,
Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK.....185

ÇEVİRİ ARZUSU VE ÇEVİRMENİN ÖTEKİ DUYGULARI
Erken Cumhuriyet’ten Günümüze Türkçeye Çeviri Etkinliğinin
Kültürel- Psikolojik Arkapları
Doç. Dr. Sefer Yetkin IŞIK.....233

ÇALIŞMA ORTAMININ ÇEVİRMEN PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ
Senem KOBYA.....267

ÇEVİRİ ETİĞİ VE “ÜÇ AŞAMALI ETİK DEĞERLENDİRME
MODELİ” ÇERÇEVESİNDE ÇEVİRMENLERİN
KARŞILAŞABİLECEKLERİ SORUNLARA YÖNELİK
ÇÖZÜMLEMELER
Arş. Gör. Dr. Serhat ARSLAN283

SOSYAL PSİKOLOJİ KAPSAMINDA SOSYO-POLİTİK OLAYLAR
VE SOSYAL BİR KİMLİK OLARAK ÇEVİRMEN
(1960-1980 TÜRK ÇEVİRİ YAZINI)
Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülüm ALBİZ.....305

SÖZLÜ ÇEVİRİ SÜRECİNDE ÖĞRENME PSİKOLOJİSİ
PARAMETRELERİ
Prof. Dr. Aymil Doğan.....339

ÖZGEÇMİŞLER.....361

ÇEVİRİ ARZUSU VE ÇEVİRMENİN ÖTEKİ DUYGULARI

Erken Cumhuriyet'ten Günümüze Türkçeye Çeviri Etkinliğinin Kültürel- Psikolojik Arkaplanı

Doç. Dr. Sefer Yetkin IŞIK¹

Üç Dil

[...]En azından üç dil bileceksin
En azından üç dilde düşünüp rüya göreceksin
En azından üç dil
Birisi ana dilin
Elin ayağın kadar senin
Ana sütü gibi tatlı
Ana sütü gibi bedava
Nenniler, masallar, küfürler de caba
Ötekiler yedi kat yabancı
Her kelime arslan ağzında
Her kelimeyi bir bir dişinle tırnağınla
Kök sökercesine söküp çıkartacaksın
Her kelimedede bir tuğla boyu yükselecek
Her kelimedede bir kat daha artacaksın
[...]
En azından üç dil
Çünkü sen ne tarih ne coğrafya
Ne şu ne busun
Oğlum Mernuş
Sen, otobüsü kaçırmış bir milletin çocuğusun.

Bedri Rahmi Eyüboğlu

1 Doç Dr., Bartın Üniversitesi, Antropoloji Bölümü.

Giriş

İnsanların farklılıkları kadar evrenselliği de inkâr edilemez bir olgudur ve anlama, hatta kendi kültürel sınırlarımızı aşma, değişme yeteneği de potansiyel olarak evrenseldir. Bir edebi metni başka dillere çevirmek bu yüzden mümkündür. Dolayısıyla çevirmenin kadim insani problemlerin iç içe geçtiği bir kavşakta sıradan olmaktan çok uzak bir işle uğraştığı söylenebilir. Çevirmen mümkün ile imkânsız arasında çabalayıp duran umutlu bir insandır. Şu sözler yaygın kabul gören bir görüşü ifade eder: “çeviri ya azaltır ya da bozar; başka bir deyişle, ilk ifadeyi döküm kabına koyarak ve çevirmen denen kişinin kişisel izlenimleriyle karıştırarak, yeni bir ifade yaratır...” (Cömert, 1978, s. 3). Bütün bunlardan sonra şöyle diyebiliriz: Çeviri eylemi, diller ve kültürlerin buluşma ve üst düzey bir iletişim çabası, bir meydan okuma ve bir umuttur. Dil bir kültür sorunu olduğundan çeviride iki dilin anlaşabilirliği iki kültürün karşılaşabilirliği ile doğru orantılıdır. Bir başka deyimle çeviri, konuşulan ortak bir dil ortamından yararlanarak yabancı bir kültür ortamını yaratmayı amaçlamaktadır. Örnek vermek gerekirse, İngilizceden Türkçeye yapılan bir çeviri Türkçe konuşulan bir ortama İngiliz kültürünü getirecek ve her iki kültürün paylaştıkları noktalarda çeviri anlam kazanacaktır. Bu nedenle iki dilin anlaşabilirliği kimi zaman çok dar, kimi zaman da oldukça geniş bir alanda gerçekleşmektedir (Özer, 1980, s. 45).

Bizzat dilin iletişim için yetersiz oluşu, yani her sözün, her eylemin her tarihsel bağlamın bir kerelik ve tekrar edilemez oluşu, diller arası anlam aktarımının her zaman bir iddia ve sorunsal olarak kalmasının temel nedenidir. Buna karşın dilin (ve insan biyolojisinin) evrenselliği, dillerin her birinin bir düzeni/grameri oluşu da çeviriyi mümkün kılan bir mantıksal zemin oluşturmaktadır. Uygur’un da aşağıda ahntıladığımız sözlerinde işaret ettiği gibi, sorun çeviriyi aşan ontolojik bir meseledir; aynı dil içinde bile dilin bir

iletişim, mutlak olarak anlamaya yetmeyeceği sorunudur ve yukarıda insanın arada olma hali olarak ifade ettiğimiz insani trajedimizi kabullenerek anlama-anlatma uğraşından vazgeçmemek en iyi seçenek gibi görünmektedir. Uygur şöyle yazmaktadır: “İlkin, aykırı bir çeviri kuramını, aykırı olduğu için de okuru çeksin diye sık sık başvurulan bir kuramın bir dilin başka bir dile çevrilemeyeceğini savunan kuramı aykırı bulduğumu söyleyebilirim: dilin kendisi bir çeviri olduğuna göre, yine çeviri olan başka bir dile neden çevrilemesin? (Uygur, 2005, s. 42).

Antoine Berman çeviribilimin görevlerini sıraladığı ünlü makalesinde, disiplinin beşinci görevinin çevirmen üstüne bir düşünce geliştirmek olduğunu söyler. Ona göre, çevirmen, çeviri üstüne söylemlerde en çok unutulmuş olandır. Berman söz konusu yazıda çevirmenlerin hayatlarına odaklanan bir çevirmen analitiği [vurgu yazarın] önerir (Berman, 2004, s. 26). Bu öneriyi dikkate alarak makalenin bundan sonraki bölümünde, çevirinin duygusal/psikolojik yönlerini –çevirmenlerin anlatımlarına yaslanarak- inceleyeceğiz. Bizim önerimiz, Türkiye örneğinde çevirinin psikolojik boyutlarının Türkiye’nin modernleşme tarihi bağlamı içinde anlamlandırılabilirliği. Çeviriyle ilgili birçok yayında çeviri tutkusuna değinildiği görülür. Bir çeviri duygusundan söz edildiği durumlarda da öncelikle, çevirmenin bu işi maddi çıkarılardan önce zevk için, merak için veya bildiklerini paylaşma duygusuyla -çeviri arzusu- yaptığı ima edilir. Örneğin, Ricœur’ün aşağıdaki sözleri böyle bir tespite örnektir:

Bu arzu zorunluluk ve yararlılığın ötesine gider. Kuşkusuz bir zorunluluk vardır: ticaret yapmak, yolculuk yapmak, pazarlık yapmak hatta casusluk yapmak istiyorsak ister istemez başkalarının dilini konuşan araçlara gereksinim duyarız. Yararlılığa gelince, o da açık seçik ortadadır. Yabancı diller öğrenmekten tasarruf etmek istiyorsak, çevirilerin var olmasından pek de mutluluk duyarız. Sonuçta, hepimiz bu

sayede trajedilere, Platon'a, Shakespear'a, Cervantes'e, Petrarca ve Dante'ye, Goethe ve Schiller'e, Tolstoy ve Dostoyevski'ye ulaştık. Zorunluluk, yararlılık tamam! Ama daha esaslı, daha derin, daha gizli bir şey var: Çeviri yapma arzusu (Ricœur, 2008, s. 30).

Ricœur, (2008), çeviri uğraşının psikolojisini, Freud'dan aldığı 'akla getirme işi' ve 'yas işi' kavramalarıyla ele alır. "Yabancıya duyulan korku hatta nefretin harekete geçirdiği iç direnişleri yenerek fethettiğimiz, kendi dilsel kimliğimize yönelik bir tehdit olarak algıladığımız çeviri işi. Ama kusursuz çeviri ülküsünden vazgeçme sorunluluğundan kaynaklanan yas işi de aynı zamanda. [...] Kusursuz çeviri düşünüyü terk edince geriye kendimize ait olanla yabancı arasındaki aşılabilir farkı itiraf etmek kalır. Geriye yabancıya yabancılaşma kalır. (Ricœur, 2008, s. 32-33). Umberto Eco'nun *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı* adlı kitabında serüvenini anlattığı köken dili bulmak veya yapay bir dil inşa etme çabası, Ricœur'ye göre, tümüyle bir hayaldir. Ona göre "tarihselleştirilmiş kökenin hayali, her türlü varoluş düzeyinde çoğulluk demek gerçek insan koşulunun umutsuzca reddedilişi; dillerin çoğulluğunun gösterdiği çeşitlilik kafamızı en çok karıştıran gösterimdir. Niçin bu kadar çok dil var? Yanıt: öyle işte!" (Ricœur, 2008, s. 44).

O halde çeviri arzusunu yaratan diyalektiği şöyle özetleyebiliriz:

(i) Evrenin, fizik yasasının entropi eğilimine karşılık insan aklının düzenlilik (Kant-Lévi-Strauss), anlamlılık oluşturma çabası. Böylece canlılar, insanlar ve diller sürekli çeşitlenme, farklılaşma eğilimindeyken insan aklının arzuları ve ihtiyaçlarının yarattığı çelişkiler insanı, yabancı olanı anlama sorunsalının içine bırakmıştır. Çeviri arzusu öncelikle birlik ve düzenliliği kurma şeklindeki karşı-entropi eğilimimizden kaynaklanır.

(ii) Aynı dilde bile her insanın sözcüklere, cümlele-

re farklı anlamlar yükleme, yorumlama eğilimi; yanı sıra toplumsal sınıflar, farklı tarihsel dönemler, cinsiyetler gibi ayrımların yol açtığı iletişim düzlemleri farkı, yabancı bir dilden çevirinin imkânsız olduğu yargısına neden olur. Ancak tarihsel tercüme ve dillerin evrensel özellikleri (dile, gırtlığa, seslere, düzenliliklere, yapılaraya dayanması) çeviriyi bir umut olarak mümkün kılar. Bu gerilim arasında çeviri uğraşı bir meydan okuma, kendini ispat etme çabası olarak güçlü bir var oluş seçeneği sunar.²

(iii)Özellikle edebi eserlerin çevirisinde –yazarın ve metnin tarihsel önemi, karmaşıklığı, zorluğu gibi etkenlerle artan veya azalan derecede- çevirmen de yaratıcı eyleme, yazarın başarısına ortak olur. Bu da çeviriyi çekici kılar.

(iv)Sonunda çevirmen bir zanaatçıdır. Her zanaatçı gibi, yaptığı işe, eserine kendi bilgisinden, zekâsından, an-

2 Todorov'un kendi sözleriyle çalışmasının amacı "alışıldık biçimde yapıldığı gibi insanın toplum içindeki yerini ele almak değil aksine insanda toplumun yerini incelemektir. Kuramın merkezinde var oluş sorunsalı yer almaktadır. İncelemesine Batı düşünce tarihinde bireyi, yalnızlığı, rekabet ve çıkar kavramını öne alan görüşlerin eleştirisiyle başlayan Todorov, kendi görüşlerini şöyle özetler: [...] "hayat itkilerimizde" örgütleniş seviyeleri vardır: Bütün canlılarla paylaştığımız itkilerden biri, açlığın ve susuzluğun giderilmesi, hoş duygular arayışıdır, diğer bir itki de özgülce sadece insana aittir ve kökenselel eksikliğimiz ve toplumsal niteliğimiz üzerine kuruludur: Bireyler arasındaki ilişkilere yönlendiren itkidir bu.[...] Freud'un hayat itkisi ve ölüm itkisi arasındaki ayırımından yola çıkarak üçlü bir ayrıma ulaşırız: Olmak, yaşamak ve var olmak. Olmak itkisini bütün maddelerle paylaşıyoruz; yaşamak itkisini canlı varlıklarla paylaşıyoruz; ama var olmak itkisi insana özgüdür (Todorov, 2008, s. 62) Böylece Todorov'un antropolojisinde, insanın doğa ile ilişkisi, cansız doğa ve canlılarla ortaklığı tespit edildikten ve insanın biyolojik olarak hayvanlığı teslim edildikten sonra insanı hayvanlar dünyasından ayıranın bilinçli var olma arzusu olduğu öne sürülür. Pekiyi bu kadar temel bir ayırıcı vasıf, beslenmek kadar zorunlu bir ihtiyaç olan var olma arzusu (yazarın deyişiyle itkisi) nasıl tatmin edilir? "İnsan belki öncelikle kendi bedeniyle yaşar, ama var olmaya ancak başkalarının bakışıyla başlar: Oysa varlık olmadan kendi içinde hayat söner. Her birimiz iki kez doğarız: doğa içinde

layış gücünden ve yaratıcılığından bir şeyler katar. Çevirmen (burada edebiyat eserlerinin çevirmenlerini düşünüyoruz) bir anlam işçisi, anlam yontucusu, hayatın yorumcusu olan yazarın başarısının ortağıdır. Çevirmen hem bir okur (okuduklarına duygusal tepki veren, beğenen, eleştiren) hem bir yazar olarak, okur ve yazar arasında, iki dil arasında, iki kültür arasında yer alır. O, ifadelerin, cümlelerin, anlam düzeneklerinin karşı karşıya geldiği, birbirine karıştığı bir kavşakta yer alır. Öte yandan çeviri ediminin psikolojik boyutları kaçınılmaz olarak çevirmenin anadilinin/genellikle hedef dil olan anadilinin konuşulduğu ülkenin, toplumsal ve kültürel sorunlarından kopartılamaz. Bu etkileşim her dönemde ve her ülkede aynı olmayacaktır. Nitekim Berman da (2004) şöyle yazmaktadır:

Çeviri sorunsalının ortaya çıkış biçimi Fransız geleneği ile Alman, Anglosakson, Rus, İspanyol ya da öncelikle Uzakdoğu geleneklerinde aynı değildir. Öte yandan çeviri sorunsalının ortaya çıkış biçimi, konuşulan dilin yalnızca ulusal dil olduğu "küçük" bir ülke ile, konuşulan dilin ulus ötesi olduğu ve topraklarında genellikle çok dilliliğin geçerli olduğu "büyük" bir ülkede, vb. aynı değildir. [...] Çeviribilim, her zaman, içinde yer aldığı dil ve kültür açısına bağlıdır. Kuşkusuz burada önerdiğimiz büyük düşünce eksenleri de, karşı çıkıp eleştirmek söz konusu olduğunda bile, çevirinin Fransız geleneği içinde yer alırlar. Ama böyle bir durum, çeviribilimin evrenselliğinden bir şey eksiltmez; tersine, çeviri üstüne farklı düşünce gelenekleri arasında bir diyalogun gerekli olduğu görüşüne açılır. Aslında aynı şey yazın [edebiyat], düşünce, tiyatro ya da psikanaliz için de geçerlidir (Berman, 2004, s. 28-29).

Psikologlar (en geç 1980 sonrasında-1990'larda) psi-

ve toplum içinde, hayat ve varlığa doğarız; her ikisi de narindir, ama onları tehdit eden tehlikeler aynı değildir. İnsan bir hayvandır, doğru, ama sadece hayvan değildir[...] Yaşamak ile var olmak sınırı aynı zamanda insan ile hayvanları ayıran sınırdır (Todorov, 2008, s. 64-65).

kolojik fenomenleri kültürden bağımsız ele almak konusunda bir özeleştiri yaptı ve bireylerin psikolojik durum ve sorunlarının içinde yaşadıkları, onları biçimlendiren kültürleriyle ilişkilerine daha çok odaklandılar. Kağıtçıbaşı (2007), psikoloji disiplini içinden ve dışından psikolojiye, özellikle de ABD mahreçli gelişim psikolojisine yöneltilen eleştirilere yer verdikten sonra insan davranışının kültürden bağımsız olarak ele alınamayacağı görüşünü benimsediğini yazar. Kağıtçıbaşı (2007), kültürel psikoloji ve kültürlerarası psikoloji arasındaki ayrımı da şu sözlerle ortaya koymaktadır:

Kültürel psikoloji kültürel çevrenin içinde yer alıyor ve insana ilişkin olgular her zaman kültür içerisinde oluştuğundan, insan psikolojisi de tamamıyla kültürel psikoloji olmalıdır. Ancak, bu idealden uzak olduğumuza göre, kültürel ortamları dikkate alan psikolojik araştırmalar kültürel psikoloji olarak adlandırılabilir. Eğer bu tür bir araştırmada, karşılaştırmalı bir yaklaşım kullanıldıysa ve en az iki farklı kültür ele alındıysa, kültürlerarası psikolojiye geçilmiş demektir (Kağıtçıbaşı, 2007, s. 39).

Psikolojinin kültürel yönleriyle ilgilenen bir başka yazar Ratner (2014), makro kültürel psikolojinin sınıfsal/politik belirleyenlerle nasıl ilişkili olduğunu sigaranın toplumsal anlamındaki değişim üzerinden göstermektedir. Yazara göre “psikoloji de kiliselerden, fabrikalardan ya da okullardan daha fazla demokratik veya özgür değildir. [...] Psikoloji de devlet, iş yaşamı, eğitim ve din gibi politiktir. [...] 20. Yüzyılın sonlarında sigara içmekle ilgili olarak ortaya çıkan pek çok anlam, kültürel uygulamalara sosyal farklılıkların, sosyal kategorilerin sembolik ifadelerini yansıtır. Sigara içmek, tüm bu sosyal fenomenleri bir arada toplamıştır.” (Ratner, 2014, s. 23). Buradan hareketle yazar, onların fiziksel olarak zarar görmesinin önlenmesi gayesiyle ilişkili olarak kadınların sigara içmelerinin hoş görülmediği bir dönemden zamanla sigaranın erkeksi bir

anlam kazandığı dönemlere, sigara içmenin 'kötü kadınlara' yakıştırılan bir eylem olduğundan, bu anlamın değişikliğe uğradığı XIX. yüzyılın ikinci yarısına ve nihayet sigara içmenin özgürlükle, bağımsızlıkla, çalışan ve kendi ayakları üstünde duran kadın imgesiyle özdeşleştirildiği yirminci yüzyıla sigara içmenin toplumsal anlamının tarihini özetler. Ratner'e göre İkinci Dünya Savaşı sonrasında sigara üreticileri pazarı genişletmek istediler ve kadınları sigara içmeye özendiren bir reklam stratejisi izlediler. Böylece daha fazla kâr ettiler (Ratner, 2014, s. 24-25). Kültür ve psikolojinin diyalektik ilişkisi, farklı çağlar, kültürler ve toplumsal/sınıfsal bağlamlarda insan davranışının, dilinin, olayları anlamlandırma tarzlarının değişeceğini gösterecektir.

Bu konuda uluslararası bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkmış olan ve Türkçeye Kültür ve Ruh Sağlığı adıyla çevrilmiş olan bir eserde, Can Cimilli depresyonla Türkiye toplumu ve kültürü arasındaki ilişkileri açıklarken şu tespitleri yapmaktadır:

Türkiye Batı ile Doğu'nun, Kuzey ile Güney'in, Avrupa ile Asya'nın, gelişmiş dünya ile azgelişmiş dünyanın, modern toplum ile geleneksel toplumun kesişme noktasında yer almaktadır ki, bu liste daha da uzatılabilir. Bunun birinci sonucu bu karşıtlıklardan kaynaklanan çok parçalı toplum yapısıdır. Yüzyıllardır Batılı değerlerle tanışık olan toplum kesimlerinin yanı sıra yarı göçebe özelliklerini sürdüren geleneksel kesimlerin bulunduğu bir toplumda hangi depresyonun kültürel özellikleri ele alınacaktır (Cimilli, 2003, s. 166).

Dil ortaklığı temelinde düşünülebilecek bir Türk(iye) kültürü kavramının herhangi bir 'öz'ü en başından dışlayan, yüz yıllar içinde eski dünyanın çeşitli dilleriyle girilen mübadele sonucu oluşmuş tercümelerle oluşmuş bir kültürü ifade ettiği söylenebilir. Bu bağlamda, Orta Asya kaynağından Anadolu'ya aktarılabilmüş eski sözcüklerden

birini dilmaç yani tercüman olması anlamlıdır ve bu sözcük Almancaya Türkçeden alınmıştır (Nişanyan, 2018, s. 187). Zamanda ne denli geriye uzanırsak uzanalım, iki ya da daha çok dilin karşılaştığı her yerde çeviricilere rastlıyoruz. Türk hanlarının, Mısır firavunlarının, Asur ve Babil krallarının sarayında pek saygı görürdü dilmaçlar, çeviriciler (Uygur, 2005, s. 43). Demek ki, kesin olarak tarihlendirmediğimiz bir dönemde de Türkçe konuşanlar arasında bir dilmaca ve bu işi yapanı tarif eden bir sözcüğe ihtiyaç duyulmuştur. Doğudan batıya göç ve yayılımlarla süren bir tarihin, yüzlerce yıllık bu serüven içinde ilişkiye girilen toplumlarla kurulan mübadeleler sonucunda, bugün Türkiye Türkçesinde yok olmuş bir dil olan Soğdca, Çince, Rusça, Farsça, Arapça, Ermenice, Kürtçe, Yunanca, Macarca, Sırpça, Arnavutça, İtalyanca, İngilizce, Fransızca, Almanca ve başka dillerden birçok sözcük yer almaktadır. Türkçenin bu özelliği ile dünya dilleri arasında benzerine az rastlanır bir sentez dil olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkçe veya Türk kültürü kavramıyla işaret ettiğimiz kavramlar, fikirler, inançlar, gelenekler, ritüeller, edebiyat ve sanatlar bütünü üzerinde tarihteki büyük çeviri hareketlerinin belirleyici etkisini de unutmamak gerekir: 9. yüzyılda Abbasi dönemi çeviri hareketine ek olarak Lale Devri'nde başlayıp Tanzimat ve Cumhuriyet döneminde sürdürülen çeviri hareketleri günümüz dili, sözlü ve yazılı kültürü ve edebiyat üzerinde etkili olmuştur.

Önce Doğu Roma İmparatorluğu'nu, ardından Selçuklu ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çözüldüğü topraklar üzerinde bulunan Türkiye günümüzdeki toplumsal yapısını ve kültürünü (kuşkusuz bu inşa ve çözümlerden çok daha eski bir tarihle birlikte) Anadolu'dan ve Anadolu'ya göç tarihine borçludur. 18. yüzyıldan günümüze kadar neredeyse aralıksız göç alan ve bu arada dünyanın çeşitli ülkelerine göç veren Türkiye'de kültürün oluşum sürecinin devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Bunlara doğudan batıya, kırsal kesimden büyük şehirlere göçleri de eklediği-

mizde 'oluşum' ve 'dinamizm' kavramları kültürel durumu biraz daha iyi anlaşılır kılabilir. Bu oluşum ve sürekli değişim, yurttaşların önemli bir bölümünün sürekli öğrenme, değişme zorunluluğunun yanı sıra insanların birbirilerini anlamakta, doğru bir iletişim kurabilmekte güçlük çekebileceklerini de düşündürmektedir.

Öte yandan her karşılaştırma kaçınılmaz olarak benzerlikleri de varsayar. Örneğin bu makalenin odağında olan çevirinin kültürel-psikolojik bağlamında belirleyici olduğunu düşündüğümüz Batı dışı ve Batılılaşma çabasını sürdüren bir toplum olma konumunun sonuçları Dar-yush Shayegan (İran) ve Masao Maruyama (Japonya) gibi yazarlarca da incelenmiştir. Maruyama, " 'Batı' dediğimiz coğrafyadaki bilimsel-teknik devrimin, kolonyalizmin ve bunlara eşlik eden düşünsel süreçlerin getirdiği zenginleşme ve 'ilerilik' karşısında Japonya'da 19. Yüzyıldan itibaren neler yaşandığını ve neden bu yaşananların faşizmle noktalandığını inceliyor." (aktaran: Zaptçioğlu, 2012, s. 47). Shayegan (2002) ise modern İran toplumunun durumunu "yaralı bilinç" kavramıyla ifade ettiği kitabında, modern paradigmaya geç kalmanın bilişsel portresini çiziyor. Yazara göre batı ile (Çin, İran, Türkiye, Mısır gibi) geleneksel toplumlar arasında bir çatlak, ontolojik bir çukur vardır. Doğu, batının eleştiri geleneğini, moderniteye giden yolunun başlangıcını kaçırmıştır. Doğulu akıl kendi sahip olduğu Galile öncesi akli birikimiyle modernliğin getirdiği batılı değer ve kavramların birbirini bozması, çarpıtması sonucu oluşan yaralı bir bilinçtir. Türkiye'deyse Batı ile ilişkilerin yarattığı çarpıklıklar, narsistik yaralar, gel-gitler... XIX. yüzyılda yayımlanan ilk romanlar ve gazete yazılarından günümüze kadar, özellikle edebiyatta, çokça ele alınmış bir temadır. Nurdan Gürbilek'in (2016) de dikkat çektiği gibi, sosyal bilim alanındaki yazılarda da 'bizde' diye başlayan ve bir dizi yokluk tespitiyle (bizde birey yoktur, eleştirel düşünce yoktur, felsefe yoktur vb) süren yazılara bolca rastlanır. Ancak elbette Batı ile sürekli kıyaslamalar

(hayranlık ve nefret ilişkisinin süregelen gerilimi) entelektüellerle sınırlı değildir. Muasır medeniyetler seviyesini yakalamak hedefiyle birlikte geride kalışımızın bilgisinin ilkokul çağlarından itibaren iyice belletildiği toplum, bütün büyük sorunların arkasındaki kötü adamları Batı'da bulur. Futbol karşılaşmalarında Batılı takım ve hakemlere (yine hayranlıkla birlikte) öfke yüzeye çıkar. Osmanlı döneminden devralınan geri kalma/yenilme ve yetişme/rekabet etme duygularının köklü-kültürel karmaşası, ulusal duygulanımlara açık olunan her bağlam ve durumda (Eurovision şarkı yarışması, uzaya bir iletişim uydusu göndermek vb) bir şekilde görünmektedir. Bizim buradaki önerimiz, Cumhuriyet'in modernleşme projesinden de eskilere dayanan (Belki Balkan Savaşları'na belki de daha eskiye) köklü kolektif duygu durumlarının (kompleksin) maddi çıkarı söz konusu edemeyeceğimiz denli küçük olduğu bir mesleği icra eden, isimleri hiç bilinmemesine, hatta zaman zaman çeviriler nedeniyle yargılanmalarına rağmen çevirmenlerin çeviri tutkusunun, ısrarla ve inatla iyi çeviriler yapmalarının bu kültürel psikolojik arkaplan zemininde/bağlamında anlaşılabiliridir.

Bir toplumda ve belli bir süreçte incelenecek olguların kültürel ve psikolojik yönlerine odaklanan bir araştırmaya dilin, dildeki değişmelerin, anlam kaymalarının incelenmesiyle başlanması en doğru yol olabilir. Bu yazının konusu olan çeviri ediminin kültürel psikolojik arkaplanının incelenmesi ise kaçınılmaz olarak Osmanlı-Türkiye modernleşme sürecinde hem gündemde kalmış dil tartışmalarına –çok genel de olsa- bakmayı gerektiriyor. “Dil meselesi”nin önemli bir boyutunu, ecnebi (Batı Avrupa-kapitalist devletlerin diller) dillerle ilişkinin ve bu ilişkiye içkin psikolojinin zaman içinde tersine dönüşü oluşturmaktadır. İkinci bir boyut, uluslaşma ve ulus-devlet inşası sürecinde geçmişle, geçmişte bulunduğu düşünülen ‘öz’ ile ilişki bağlamında dini ve ulusal kimlik kurgusu arasındaki rekabet ve çatışmalardır. Üçüncü olarak, siyasal kaygıların,

siyasal kararlara yön veren (ve Türk tarihi içinde bir sürekliliği olan) korkularla yakından ilişkili sansür ve otosansür meselesi, çeviriye, çeviri metinlerle ilişkinin tarihine sinmiş bir korku ögesini yaratmıştır. Son olarak özellikle 1980 sonrasında küreselleşme başlığıyla göndermede bulunulan gelişmeler, İngilizcenin egemenliği ve Amerikan kültürünün bütün dünyadaki orta sınıflar arasında rekabet etmesi zor bir nüfuza sahip oluşu gibi etkenler, Türkiye’de de dilde yozlaşma, anlam ve kalıp ithali, dublaj Türkçesi vb. tartışmaları başlatmıştır. Bu tartışmaların tümüyle gündemden düşmediğini, tersine, Türkçeye çevirideki dil çeşitliliği ve buna bağlı olarak ‘çeviri kavgaları’ yaşandığını gözlemlemekteyiz.

Batı’dan Türkçeye Çeviri Yapmanın Motivasyonları

Çevirmenin duygu durumları ile ilgili en çok yazmış ve önemli eserleri Türkçeye çevirmiş olan emektar bir çevirmen olan Ahmet Cemal (1942-2017) “Hayaletler Ordusu: Çevirmenler” adlı bir yazısında, dünya edebiyatını Türkçeye on yıllardır aktaran, kültürün zenginleşmesinde, bilimsel düşüncenin yaygınlaşması ve kökleşmesinde, eğitimde büyük emekleri yadsınamaz olan çevirmenlere yapılan büyük haksızlıkları dile getirdikten sonra şöyle demektedir:

1940’larda doğrudan o zamanın Maarif Vekaleti’nce nemleri vurgulanan çevirmenler, bugün sanki “normal ömürlerini tamamlamış” varlıklardır... Bu bilanço karşısında, hala günümüzde neden ok az sayıda iyi çevirmen yetiştiğini sorgulamak, acaba bir anlam taşıyabilir mi? [...] ben, elbet kişisel bir kanı olarak, biz çevirmenlerin gerçek anlamda “sapık” bir yanımızın bulunduğu inaniyorum. Eğer öyle olmasaydı, herhalde bunca “kayda değer” bulunmayan bir uğraşı sürdürmekte bunca kararlı olmazdık.” Batı, çevirmeni çoktan yazarlarının yanına koydu, sanatçılarının ve bilim insanlarının arasına aldı. Ülkemizde ise –üstelik neredeyse bütün ilgili kesimlerin katkısıyla- çevirmenler, adeta çağrılmadan gelen konuklar, kimi “resmi” yerler bağlamında ise

varlıkları bile anımsanmayan kişiler. İşin asıl şaşırtıcı olan yanı ise, yukarda da belirttiğim gibi, bu hayaletler ordusunun ilerleyişini hâlâ sürdürmekteki kararlılığı. Çeviri yaparak geçinmenin olanaksızlığı karşısında, bu kararlılığa bir anlam verebilmek, daha da güçleşiyor (Cemal, 2014, s. 67).

Çevirmenlik tutkusu üzerine yazan bir başka yazar, Larbaud'un (2007) sözleri, çeviri arzusu veya zevkinin ne anlama geldiğine dair fikir vermektedir. Yazar, çevirmeni çok hassas terazileriyle sözcükleri tartan, ölçüp biçen, canlı sözcükleri canlılığıyla başkalarının düşüncesine taşıyan kişiler olarak betimlemektedir:

Her birimizin yanı başında, masasında ya da çalışma odasında miligramdan daha küçük değerleri, hatta ölçülemez ölçebilecek, kefeleri gümüşten, oku altından, mili platinen, ibresi elmastan yapılmış, görünmez zihinsel terazilerle oynayan bir oyun vardır! [...] önemli olan sözcükleri tarttığımız Terazidir; çünkü tüm çeviri işi gerçekte sözcükleri tartmaktır. Kefelerden birine, Yazar'ın sözcüklerini birer birer koyarız; öteki kefedede de Yazar'ı çevirdiğimiz dile ait belirsiz sayıdaki sözcüğü sırayla sınar dururuz, kefelerin dengeyi yakaladığı ana dek. Tartıya yerleştirdiğimiz şey canlıdır, kurduğumuz görece dengelerle, yaşamsal akışın küçük ya da büyük bir bölümünü –hiçbir zaman tümünü değil- sözsöz öğeler dokusuna aktarırız, bu akımla özgürleşen gizilgüçler onu, çeviri yaptığımız dili bilen okurların veya dinleyicilerin düşüncesine aktarır. İşte çevirmenlik mesleği, Yaşam ile kurulup sürdürülen sıkı, daimi bir alışveriştir. Aynı Okumada yaptığımız gibi, onu kavramakla, özümsemekle yetinmeyiz; kendi ellerimizle azar azar, hücre hücre oluşturduğumuz yeni bir beden ile donatacak ölçüde sahipleniriz Yaşam'ı. Acaba kim –belki heykeltıraş Pygmalion hariç- böyle bir –“çalışma aşkı”nın- tadına doyumaz özenlerini ve özenle yaratılmış tatlarını, arzularının şiddetini ve zafer sarhoşluklarını azıcık da olsa yaşamak için yerimizde olmayı istemez? (Larbaud, 2007, s. 61).

Öte yandan başarılı çevirilerde önemli bir etkenin de çevirmenlerin çevirecekleri metni sevmeleri, hayranlık duymaları olduğu, yine çevirmenlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin Suut Kemal Yetkin şöyle yazar:

Ortak olarak yapılan çeviriye gelince, başarı ortakların aynı beğenide olmalarına ve okuyuculara tanıtmak istedikleri romana karşı aynı hayranlığı paylaşmalarına bağlıdır. Sabahattin [Eyuboğlu] ve ben, Georges Duhamel'in Confession de Minuet'sine (Gece Yarısı İtirafı) hayrandık. Hangi romanı çevirelim derken, aklımıza ilk gelen bu roman olmuştu. Haftada üç, kimi zaman da dört gün buluşup çalışıyorduk. Her cümleyi yüksek [sesle] okuyor, birimiz çevirisini yapıyorduk. Sonra, şöyle yapsak daha iyi olmaz mı, diye ortaya başka bir söyleyişi atıyorduk. Bir cümle üzerinde yarım saat çalıştığımız oluyordu. Sonunda birbirini kovalayan bu denemelerden biri üzerinde anlaştık mı, onu kâğıda geçiriyorduk. [...] Aradan yıllar geçtiği halde, yaptığımız bu ortak çeviri günlerinin tadını hâlâ unutamadım (Yetkin, 1978, s. 44-45).

İşinin çevirmenlik olmadığını belirttikten Uygur ise, çeviri arzusu hakkında şunları yazmaktadır: “öyle ama ne tuhaf: yabancı dilden bir şey okumaya tam dalmışken, bazen sanki şeytan dürtüyor beni, diye yazmaktadır, “Türkçesi nasıl olacak bakayım?” diyorum, başlıyorum çevirmeye. Bilin ki, çevirilerimi bir sonuca vardiirmeden bırakıyorum çoğu kez. Daha doğrusu, sık sık, hep aynı parçanın bir değil birkaç tane Türkçesini art arda diziyorum. Çünkü hiçbiri kandırmıyor beni, hiçbirine “işte oldu” diyemiyorum. O zaman bir tatsızlıktır kaplıyor içimi. İnsanı öfke basıyor hani. Başlıyorum suçlamalara. Türkçeye de haksızlık ettiğim oluyor bu arada. Ne okuma kalıyor sonunda ne de çeviri (Uygur, 2005, s. 35-36). Daha önce de belirttiğimiz gibi çevirmenin konumu diller arası bir konumdur ve Uygur’un açık yüreklilikle dile getirmiş olduğu “Türkçeye [her halde yetersiz olduğunu düşündüğünden]

öfkelenmek' davranışı, bu arada olma halleriyle ilişkili bir sancı olarak yorumlanabilir. Cumhuriyet döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nca yürütülen Batı'nın önemli eserlerinin Türkçeye kazandırılması çabaları, çeviriye dair tartışmaları da başlatır. Orhan Burian 1941'de çeviri sorunlarını değerlendirdiği bir yazıda, yaklaşık yüz yıllık çeviri hareketine rağmen kendi döneminde çevirilerin oldukça zayıf olduğu eleştirisinden sonra, sorunun çevirmenlerle ilgili boyutuna şöyle işaret eder:

Şimdiye kadar çevirmenler pek çok defa dil bilmemekle suçlandılar; ama kimse edebiyat bilmediklerine işaret etmedi. Oysa asıl dert burada: Çevirmenler tercüme için uğraştıkları dilin edebiyatını bilmiyorlar. O edebiyatın çeşitli devirler içinde çizdiği eğri nedir, bu eğride her yazarın ne derecede payı vardır, bunun farkında değiller. O edebiyatları bilmek, onlara aşkla bağlanmak demektir ve bir çevirmen (çevirmen denince dili bilen bir kimseden söz ettiğim açıktır) ancak bu aşkladır ki, tercüme yapar, yani kendisince bilinen bir güzelliği başkalarına da iletmek için kalemi eline alır (Burian, 2004 [1941], s. 207-208).

Bu sözler, ünlü düşünür Ortega y Gasset'nin ben ve öteki arasındaki gerilimli ve dinamik ilişkiyi açıklarken değindiği bir sorunun çeviri edimine yansımalarıdır. Aslında çevirmen farklı anlam evrenlerinde hareket ederken anlama sorununu deneyimleyen, ufkunu genişleten kültürler-arası bir insan tipidir. Dolayısıyla Gasset'nin aşağıdaki sözlerinin çevirmenin çeviri öncesi duygularını ifade edebileceğini düşünebiliriz:

Düşünme düzenimizin doğasından gelen bir istek vardır; başkalarıyla aynı fikirde olmak. İnsan bir sorunla karşılaştı mıydı, ilk işi başkalarına danışmaktır, o konuda ne düşünürler, söylesinler diye – dersimin varoluş nedeni de, sizlerin eni dinlemeye gelmiş olmanızın nedeni de buradan kaynaklanır. Başkalarıyla aynı düşüncede olma umuduyla sorarız,

*hatta ayrı biçimde düşünmemiz bile gerekse, içimizde o ayrı-
rılığa özel bir özür bulma zorunluluğunu duyarız. Yaşamı-
mız denilen o onulmaz yalnızlığın derinliğinden hep onun
kadar köklü bir arkadaşlık ve topluluk arayışı içinde yüzeye
doğru yükseliriz. Her insan başkaları olmak ister, başkaları
da o olsun ister. Yaşamımızın birçok boyutu, içine gömülü
bulduğumuz yalnızlığı parçalamak ve başkalarıyla ortak
bir varlıkta erimek için yaptığımız ateşli girişimlerden oluşur
(Gasset, 2015, s. 61- 62)*

Öte yandan, Gerek Burian'ın yukarıdaki cümleleri, gerekse başka tanınmış çevirmenlerce dile getirilen düşüncelerde çevirinin niteliğinde çevrilen esere duyulan sevgi, hatta tutkuyla ilişkilendirildiği görülür. Özellikle edebiyat eserlerinin çevirisinde... Türkçeye çok önemli eserler kazandırmakla tanınmış çevirmenlerden biri olan Haldun Bayrı tarafından kendisiyle bir başka çevirmenin yaptığı söyleşide ifade edilmiştir. Bayrı, söyleşiyi yapan kişinin "sen de Frenklerin 'tercüme arzusu (le desir de traduire) dediği şey var. Bir talep olmadan da kendiliğinden bir şeyleri çevirmek, "Türkçe söylemek" istiyorsun. Genellikle bir meydan okuma halinde kendini gösterdiğini söylüyorlar bu arzunun, sendeyse aslında meydan okuma şart değil, neredeyse tiryakilikten, hani el alışkanlığından yapıyor-muşsun gibi bir izlenim ediniyorum. Çevirmeden duramıyor musun? " şeklindeki soruya şöyle yanıt vermektedir: " bahsettiğin 'tercüme arzusu' biraz da insandan insana güzel bir haslete işaret ediyor –kasıtlı yanlış çeviriler dışın-da tabii. Karşılıksızlığı, hatta nankör bir meslek olması... Fakat her bir cümleyi çevirirken kendi dilinin olanaklarının keşfi de işin merakını arttırıyor." (Kılıç-Bayrı, 2018, s. 117). Bayrı, söyleşinin bir bölümünde, çevirdiği kitapları okumaktan nasıl haz aldığını, bazı çevirilerin hiç bitmesini istemediğini de belirtmektedir: "Diyalog çevirmekten çok zevk alıyorum mesela. Hele bir de konuşanların sohbeti hoş ise, çevirdiğim kitap bitmesin istiyorum –mesela Leo Malet'nin Kara Üçleme'sindeki diyaloglar, ya da bambaşka

bir gezegende Eribon'un Levi-Strauss'la Uzaktan Yakından'daki söyleşileri... Ezeli Mağlup'taki Cioran söyleşilerinde ise manyakça bir takıntıyla defalarca okuyup düzeltmeler yapmışımdır." (Kılıç ve Bayrı, 2018, s. 116).

Çeviri kavgaları: Öfke ve patoloji

Yalnızca çevirmenlerin meslekleriyle ilgili duygu durumlarının, çevirinin Türkiye'nin yakın tarihi ve kültürünün biçimlendirilmesindeki rolüyle ilişkisini göstermeye çalışacağız. Örneğin kitabında Platon'dan Müslüman dünyadaki adıyla, yani Eflatun olarak söz eden yazarın aşağıdaki cümleler ise çevirinin Türkiye toplumu açısından nedenli özel bir kavram olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki alıntının önemi, çeviri eylemi bağlamında bir 'patolojik durum'dan söz etmesi, böylelikle bir hamlede Türkiye'nin yakın tarihinin yazıya sirayet etmiş psikolojik tortusunu göstermiş olmasıdır. Yazar şöyle demektedir:

Plato'yu Platon olarak değil de ısrarla Eflatun olarak okumamın ilk nedeni sosyolojiden geliyor olduğumu için istesem de felsefeyi felsefecilerin usulüyle okuyamamamdır. İkinci olarak ise Batılı olmayan biz sosyal bilimcilerin Batılı düşünürleri Batılılar gibi okumamızın mümkün olmadığına, hatta böyle bir okumanın sağlıklı da olamayacağına inanmamdır. Buna göre, bizim batılı filozofları okumamız, her zaman Batılı filozofların Doğu'dan ve Doğulularca okunması olacaktır. Tekstler Batılı olabilir, fakat bizim durumumuzda kontekst daima Doğulu kalacaktır. Bunun için Plato'nun en sağlıklı ve patolojik olmayan okumasının kontekst gereği Eflatun olacağını düşünüyorum (Demir, 2015, s. 18[15. Dipnot])

Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlatılan modernleşme/Batılılaşma çabaları aynı zamanda sürekli bir tercüme sürecidir. Batılı eserleri Osmanlıca/Türkçeye kazandırma uğraşının ilk adımlarına Lale Devri olarak bilinen XVIII. yüzyıl ortalarında rastlanır. Ancak asıl

büyük çaplı ve örgütlü çeviri hareketi Tanzimat Dönemi'nde Bâb-ı Âli Tercüme Odası'nda başlayacaktır. Çeviri hareketi, Erken Cumhuriyet döneminde de Milli Eğiti Bakanlığınca yürütülecek ve çeviri süreci uzun yıllar sürecektir. Dolayısıyla Türkiyede çeviriye dair tartışmalar, yaklaşık bir asırdır hep gündemdedir, diyebiliriz. Çeviri meselesinin bir ucu dil devrimi ve dilde özleştirme adı verilen ulusal projeye öte yandan yabancı dil eğitimi gibi bir meseleyle ilişkilirken, kültür ve iktidar ilişkisinin çeşitli boyutlarıyla çeviri konulu tartışmalara dâhil olduğu görülür. Yani çeviri salt teknik bir mesele, bir bilgi-beceri meselesi olmaktan çok uzaktır. Türkiye'nin kim olduğuna dair tartışmayla hep ilgili olmuştur: Doğulu mu Batılı mı, modern mi gelenekçi mi, muhafazakar mı devrimci mi?.. O halde diyebiliriz ki, çeviri meselesi, herhangi bir bilgi-bilim veya teknik mesele değildir. Çeviri meselesi, Batı-dışı olmakla birlikte Batı ile çok eskiden beri çok yönlü bir ilişkisi olan bir toplumun (tarihin bir noktasından itibaren bu ilişkide tarafların rollerinin değiştiği), çeşitli gerilimlerle dolu, Türkiye kültürü içindeki bakiyesi kararsızlıklar, kıskançlık ve hayranlık, aşk ve nefret, yenilmişlik duygusu ve kibir gibi duygusal/psikolojik bakiyesi olan yakın tarihinin önemli bir yönü olarak ele alınmalıdır.

İlk çevirmenlerden itibaren çeviri arzusunu ortaya çıkaran etkenlerin başında, Batıda yazılmış eserlerin kendi toplumlarınca okunması arzusu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çeviri yurtsever ve öncü aydın tipinin bir uğraşdır. Batıda yayımlanan önemli makaleler gazetelerde yayımlanır, kitaplar özetlenerek çevrilir, toplumu eğitmeyi amaçlayan yazarlar Batıda yazılanları taklit eden eserler yazarlar vb. Zamanla yabancı dil bilenlerin sayısı artar, çeviriler çoğalır.

Erken Cumhuriyet döneminde devlet eliyle yürütülen çevirilerden sonra çevirinin geliştiği yıllar 1960-1980 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde toplumun eğiti ve

kültür seviyesinde bir artışla birlikte dünya genelindeki siyasi toplumsal hareketlilik, İkinci Dünya Savaşı sonrası göreceli bir ekonomik refah ve Soğuk Savaş yıllarında propagandanın önem kazanması gibi nedenlerle, Türkiye’de de özellikle muhalif dergiler ve yayınevleri sayısında artış görülür. Bu mecralarda, Tanzimat döneminde Fransız düşünürlerden yapılan çevirilerin öne çıkmasında olduğu gibi, bu dönemde de önemli edebiyatçıların yanı sıra Avrupa ve dünyada etkili Marksist düşünürlerin görüşleri Türkçeye aktarılır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra üniversitelerden uzaklaştırılan bilim insanları başta olmak üzere birçok eğitimci, çevirmen, sanatçı ve yazarlar bağımsız çalışacakları yayınevleri (yayın kooperatifleri) kurarlar. Bu kısa tarihsel özetin de gösterdiği gibi Türkiye’de çeviri, Tanzimat’tan günümüze, hiçbir zaman çevirmenin iki metin arasındaki kişisel bir faaliyeti olmamıştır. Çeviriler kültürel, dilsel, düşünsel zenginliğe katkı yaparken, toplum, siyaset ve kültürel ortam ve koşullar da (kitap okuma oranları, yayıncılık üzerindeki devlet kontrolü, devletin kültüre yaptığı yatırım vb) çeviri faaliyetlerini etkilemiştir.

Türkiye’de geçmişte olduğu gibi bugün de tartıştığımız çeviri ile ilgili sorunları, yukarıda çok kısaca özetlediğimiz Türkçe tarihi bağlamında düşünmek yararlı olabilir. Yakın geçmişte ve günümüzde Türkiye gündeminde yer bulan bazı çeviri meselelerini hatırlamak gerekirse... Öz Türkçe ve dilde sadeleştirme tartışmaları, Batı dillerinin Türkçe’deki egemenliği, Osmanlıca öğretimi ve eski dildeki yazılı eserlerin anlaşılması meselesi, dini metinlerin çevirisiyle ilgili tartışmalar, özellikle 1980 sonrasında televizyonun yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ‘dublaj Türkçesi’, yani yabancı dillerden (özellikle İngilizceden) kalıp ifadeler ve özel yapıların ithal edilmesi ilk akla gelen sorunlardır.

Türkiye toplumu ve tarihi bağlamında, ideolojinin (dünya görüşü ve siyasal tercihler anlamında) dil üzerindeki etkisinin de çeviri eylemini ve çevirmenleri yönlendiren

dirdiği söylenebilir. Epigraf olarak bir kısmını aldığımız şiirinde Cumhuriyet dönemi aydınlarının psikolojisini yansıtan kendisi de bir tanınmış bir çevirmen olan Eyu-boğlu, çeviriyi başkalarından öğrenmenin, böylece de gelişmenin (çağdaş medeniyetleri yakalamanın) bir aracı olarak görmektedir. Günümüzün küreselleşme adıyla göndermeler yapılan koşullarında ana dilin dışında en azından iki dil bilmek ihtiyacı ve zorunluluğu konusunda şairimizin ileri görüşlülüğünü kabul etmek gerekmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde hem yönetici kadrolar hem aydınlar arasında en büyük tartışmalara ve derin görüş ayrılıklarına yol açan kültür politikalarından bir Harf Devrimi ve bununla ilişkili dilde sadeleştirme/özleştirme politikası gelmekteydi. Yeni bir ulus devlet kurulmuştu ve dildeki yabancı sözcüklerin atılarak derleme veya türetme çalışmalarıyla elde edilen 'öztürkçe' sözcüklerin bunların yerini alması için çalışılıyordu. Bu çalışmalar öncelikle TDK (Türk Dil Kurumu) tarafından yürütülmekte, basında ve entelektüeller arasında da destek verenler veya muhalif olan aydınlar görüşlerini bildiriyorlardı.

Birkaç yıl önce bana yöneltilen zehir zemberek bir eleştiri anımsıyorum. Çokbilmiş bir köşe yazarımız bir Marcel Proust çevirisinde öztürkçe [sözcük orijinal metinde bu şekilde yazılmıştır] sözcükler kullanmış olmamı bağışlanması zor bir kusur, nerdeyse bir suç olarak niteliyor, Sawann'ın bir aşkı'nı Porust'un Türkiye'deki çağdaşı ve uğraştası Halit Ziya Uşaklıgil'in Türkçesine yakın bir Türkçeyle çevirmem gerekirken, tersine bir yol izlediğimi söyleyerek benim gibi kişilerden her türlü sapkınlığın beklenebileceğini amırtırıyordu. Bilindiği gibi, çağdaş olmaları ve roman yazmaları dışında, Proust'la Uşaklıgil'in ortak yanlarından söz etmek zordur. Üstelik, Halit Ziya Uşaklıgil ilk kez 18797'de yayımladığı Mai ve Siyah'ı 1938'de yeni kuşaklar için güncelleştirerek yeniden yayımlamıştır. Demek ki, beni eleştiren yazarın parlak mı parlak görüşü en azından Halit Ziya'nın görüşünün tam tersi. Ama eski dönemlerin yapıtlarının çevrilmesine ilişkin

eski bir önyargıyı dile getirmesi açısından ilginç. Bu önyargıya kapılanlar dillerin evreleri arasında koşutluklar kurar, eski bir yapıtın dilimize çevrilmesi söz konusu olunca, kendi yazınımızda onunla çağdaş örnekçeler arama gereğini vurgularlar. Böylece söz konusu önyargıya göre, örneğin Rabelais'yi Türkçeye çevirmek için XVI. yüzyıl Türk yazınında ona uygun bir biçem, ona uygun bir söz dağarcığı, ona uygun bir sözdizim bulmak kaçınılmaz olur. Ne var ki, önyargının geçersizliğini anlamak için sonucunu tasarlamak yeter: böyle bir Türkçe günümüzün Türk okuruna Rabelais'nin Fransızcası kadar uzak olacağına göre, girişim ancak saçma bir çaba olarak nitelenebilir. Üstelik mantık bu olunca, kendi dilimizin daha ortaya çıkmamış olduğu dönemlerde yazılmış yapıtları çevirmekten kesinlikle vazgeçmemiz gerekir (Yücel, 2000, s. 55-56).

Bir ulus-devletin kuruluş yılları olan Erken Cumhuriyet döneminde en çok tartışılan meselelerden biri olan “dilde sadeleşme”, “öz Türkçecilik” çeviriyi doğrudan etkileyen önemli bir siyasi-kültürel bir çatışma hattıdır. Will ve Ariel Durant adlı yazarların Tarihten Alınacak Dersler adlı kitabının Türkçeye iki ayrı yayınevi tarafından ve iki ayrı çevirmence çevrildi. Bu çevirmenlerden biri olan Muallimoğlu (1998), kendi çevirisinden önce kitaba “çevirmenin önsözü” adlı bir bölüm ekleyerek burada öteki çevirinin baştan aşağı hatalı, büyük maddi hatalar ve çarpıtmalarla dolu olduğunu anlatmaktadır. Ancak diğer çevirideki hataların gösterildiği metnin bir yerinde Muallimoğlu'nun öfkesini ifade eden şu sözler, sorunun mesleki bir yeterlilik/yetersizlikten de ötede, yukarıda özet olarak ifade edilen Türkiye’de yaşayanların devraldığı toplumsal-tarihsel mirasla ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır: “Yıllardan beri tekrarlaya geldiğim bir sözüm var” diyor Muallimoğlu, “dağarcıklarında birkaç yüz ‘öz Türkçe’ kelimedenden fazla kelime bulunmayanlar, kim olurlarsa olsunlar, mesela İngilizceden doğru bir tercüme yapamazlar (Muallimoğlu,

1998, s. 10)³. Bu kültür savaşları tarihinin uzantısı olarak günümüze kadar ulaşan tartışmalar, öz Türkçeci/Kemalist, eski Türkçeci/muhafazakar veya günümüzde giderek daha çok kabul görmeye başlayan üçüncü bir çeviri ideolojisini –özgürlükçü/pragmatik çeviri- seçeneklerini ortaya çıkarmıştır.

Kültür savaşları, çevirilerin hemen her dönemde tartışılmasına neden olmuştur/olmaktadır. Bir taraf ulusal dili savunmak ve yüceltmek adına ve fakat okur tarafından anlaşılma, okunaklılığı kaybetme riskini göze alarak öz Türkçe sözcüklerde (bu sözcüklerin kimi zaman çevirmence uydurulduğu ve sözlüklerde yer almadığı da nadir değildir) ısrarcı olurken, yaygın kullanılmayan veya Türkçe karşılığı daha kolay anlaşılabilirken ideolojik inatlaşmaların etkisiyle veya egemen ideolojiden kopma stratejisinin sonucu olarak Osmanlıca, Arapça veya Farsça sözcükleri kullanmakta ısrar eden çevirmenler de vardır. Dolayısıyla Türkiye’de gündelik dil aynı olsa da dergilerin, kitapların dilinde büyük farklar görmek (hatta iki farklı okur kitlesinin birbirlerinin yazılı dilini anlamadığına şahit olmak) şaşırtıcı olmaz. Buna karşılık bu diyalektiğin bir ürünü olarak belki, üçüncü stratejinin, yani canlı, yaşayan sözcükler arasında –öz Türkçe veya Osmanlıca-en etkili, anlatılmak istenene en yakın anlamı veren sözcüğü, bu arada mümkünse okurun imgelemine en doğru çağrışımları, yan anlamları taşıyacak ve okumanın akışını bozmayacak sözcük/ifade seçiminin giderek yerleşeceğini öngörebiliriz.

Daha bunlara çok-kültürlülükle ilgili, anadili Türkçe olmayan topluluklarla ilgili meseleleri eklemedik. Günümüzde bile ezanın Arapçadan Türkçeye çevirisinin tartışılması ya da dükkân tabelalarının Türkçeye çevrilmesine dair yasaların/yönetmeliklerin çıkarılmasına bakarak kültürel gündemin daima ‘çeviri koktuğunu’, yahut Türkiye’de

3 Türkiye’de dil konusundaki ideolojik tartışmalar hakkında bkz: Menz ve Schroeder, 2008).

yaşanan hayatların, aşağıda kendisinden alıntı yaptığımız yazarın ifadesiyle, “çeviri hayatlar” olduğunu söyleyebiliriz. Az ya da çok...

Çeviri hayat öyle sinsî bir süreç. Türkçe düşündüğünü sanıyorsun ağzından Türkçe çıkıyor ama yapı Fransızca ya da anlam Fransızcaya çevrilerek çıkıyor... Aynı şekilde Türkçe deyimleri, söz kalıplarını ya hiç anlamam ya birini ötekinin yerine kullanırım, özellikle de Osmanlıcadan gelenler hiçbir çağrışım uyandırmadıklarından hangisinin ne zaman kullanıldığını hiç bilmem. Oysa dili dil yapan bu özel kullanımlar, kalıplar, lafı oturtmalar değil mi? Ve kalıbıyla, deymiyle bildiğim hiçbir dil yok benim: Fransızca yetersiz, Türkçe de yetersiz. Anadilim yok benim. Duygusal dilim var: Türkçe; bilgi dilim var: Fransızca, bir de yabancı dilim: herkesinki kadar yarım bir İngilizce. 3 yarım dil ya da biraz daha fazla... İşin kötüsü benim duygusal dilim anamla konuştuğum Fransızca değil, kızımle konuştuğum Türkçe. O da küçük yaşta benimle Paris'e sürüklendiğinde Fransızca öğrenmeye başladı ve bir süre ağladı “Türkçeyi unutuyorum” diyerek. Şimdi de Parislilerin Fransızcasını unutmaktan şikâyetçi. [...] İfade olanaklarının sınırlılığı insanı duygularına da yabancılaştırıyor: Şimdi ben bunu nasıl söyleyeyim bildiğim dilde karşılığını bilmiyorsam?[...] Ahlak değerleri de öyle kullanılan ahlak değerlerinin yabancılığı onlara uymak zorunda kalan insanı kendine yabancılaştırıyor. Başkası gibi düşünüp başkası gibi değerlendirmeye başlıyorsunuz. Bu başkası yakınımız da olabilir, çok yakınımız yoluyla içimize kadar sinmiş bir yabancı da. Onun diliyle, onun kalıplarıyla, değerleriyle sürdürmeye çalışırız hayatı.... Bazen bol, bazen dar gelen hayatlarımız olur, nedenini bilmeyiz. Alafranga hayatlar, büyümüş de küçülmüş hayatlar, köy enstitülü hayatlar, yeni zengin hayatlar, kız oğlan kız hayatlar, erkek kız hayatlar, çeviri hayatlar (Ovadis, 1990, s. 19).

Özetle, çeviri meseleleri günümüzün değil, aslında Türkiye'nin toplumsal-tarihsel bir meselesi olarak düşünülme-

lidir. Bu çerçevede çevirmenlik mesleği ve çevirmenin de yukarıda sözü edilen tartışmaların merkezinde olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Ancak ilginç olan, yaptıkları işin her zaman gündemde olmasına ve konuşulmasına rağmen çevirmenlerin adlarının bile bilinmemesi, (en çok okunan/beğenilen kitapları da çevirenler dâhil) çok az tanınıyor olması, aldıkları ücretlerin yetersiz olmasıdır. Bu noktada çevirmenlerin konumu hep arada bir konumdur: Diller arasında, yazar ile okur arasında ve genel olarak kültürler arasında var olan ve görünmez olan (çünkü 'aradan çekilmek zorunda olan) bir meslek erbabıdır. Çevirmen bu durumda –özellikle Türkiye'deki ekonomik-politik-kültürel koşullarda- hangi saiklerle böyle bir konuma talip olur? İşini yaparken hangi duygu ve düşüncelerin etkisinde çalışır? Mesleği üzerinden tanımlanan toplumsal konumu ile onun kişisel öyküsü arasındaki –ideolojik, psikolojik- ne tür bir bağlantı vardır?

Korku, sansür ve otosansür

Çeviri arzusu veya tutkusunun yurtseverce bir adanmışlık, aydınlanmayı görev edinmiş bir toplumcu idealizmden güç alması gibi, korku ve korkunun yol açtığı otosansürün de siyasal bir arkaplanı vardır. Bilgi-iktidar ilişkisinin evrensel bağlamı ve çevirmenlerin kültürler-diller arası konumu, çevirmenleri ve yaptıkları işi sıradan olmaktan uzaklaştırmaktadır. Çevirmenlerin faaliyet gösterdikleri ve içinde yaşadıkları toplumun siyasal-toplumsal koşulları, yaşadıkları dönemin kültür politikaları da çeviri faaliyetini etkileyecektir. Batıdan ilk çevirilerin yapıldığı bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetmiş olan, kendisi de dedektif romanları tutkunu olduğu bilinen padişah Abdülhamit, kendi iktidarındaki sansür politikalarını hatıratında şöyle savunmaktadır:

Bizde sansür elzemdir, mevcudiyetini tenkit edenler ya-nılmaktadırlar. Bizdeki müesseseleri, garptakiler gibi mü-talâa etmeye imkân yoktur. Belki orada kültürün daha yay-

gın olması sebebiyle, matbuatın tenkitleri tabii karşılanabilir. Fakat bizde henüz halk çok bilgisiz, çok saftır. Tebaamıza çocuk muamelesi etmeye mecburuz; hakikaten de büyük çocuklardan bir farkları yoktur. Ebeveyn veya mürebbi nasıl gençliğin eline zararlı neşriyatın geçmemesine dikkat ederse, bizim hükümet de halkın fikrini zehirleyecek her şeyi, halktan uzak tutmaya çalışmalıdır (Sultan Abdülhamit 1984:119-120).

Cumhuriyet döneminde de farklı dönemlerde farklı gerekçelerle sürdürülmüş olan sansür uygulamalarının çevirmenler üzerinde bir korku ve otosansür etkisi yaratmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda Sansürlenmiş Tolstoy adlı kitapta, Dostoyevski'nin ünlü romanı Karamazov Kardeşler'de geçen bir diyalogda yer alan Türkler hakkındaki olumsuz ifadelerin yıllardır sansürlenerek çevrildiği ve on ayrı yayınevini hiçbirinde bu diyalogun doğru çevrildiği gösterilmektedir. Bu iddialara çevirmenlerin verdikleri cevap bu konuda yeterince fikir vermektedir (<http://www.haber7.com/kultur/haber/207040-dostoyevski-boyle-sansurlendi> erişim: 12/11/2018.) Tanınmış çevirmenlerden yazar ve çevirmen Murat Belge "kitapların sansürlenmesi doğru değil. Dostoyevski'nin Türk dostu olması gerekmez. Söyledikleri doğru da olabilir, yanlış da... Olan olmamış gibi gösterilemez. Tam olarak bilmiyorum ama kanunlar yüzünden böyle bir şey yaşanmış olabilir. Bazen kanunlara aykırı olduğu için de sansür yapmak zorunda kalınıyor. Ben de bir kitabın ismini değiştirmek zorunda kalmıştım uzun yıllar önce." Bir başka yazar ve çevirmen Tahsin Yücel'e göre "Dostoyevski'nin Türklere karşı olan tavrı sadece *Karamazov Kardeşler*'le de sınırlı değil. Dünyanın en büyük romancısının hiç gereği yokken Türkler aleyhinde atıp tutma hakkını kendinde bulması çok tuhaf. Ancak ne olursa olsun, yüzyılı aşkın bir süre önce söylenmiş bir takım şeyleri alıkoymamak gerekir. İster doğru, ister yanlış olsun." Şair Hilmi Yavuz: "Bu tür durumlarda baş sorumlu çevirmendir. Tabii editörün de satır satır denetlemesi gere-

kir. Ancak ne yazık ki Türkiye’de editör kullanan yayınevi çok az. Çoğu zaman editörler kitabın sadece Türkçesi’nde düzeltmeler yapıyor. Ben olsam dava açardım” derken buna karşılık sansürü gerçekleştiren, *Karamazov Kardeşler* çevirmeni Ergin Altay’ın cevabı ise şu şekilde:

Kitabın orijinalinde Türkler deniyor. Ama ben onu 70’lerde çevirirken Türkler demek içimden gelmedi. Zaten askerdim. Orduda Rusça öğretmenliği yapıyordum. Sıkıyönetim olduğu dönemlerdi. Ya o bölümü anlatacak ya da ismini değiştirecektim. Yayınevine sormadan Türkler kelimesini kullanmadım. Yazara ihanet ettiğimi düşünmüyorum. Çünkü Dostoyevski orada Türkleri değil, insanları kötülemek istiyor. Ha Türkler demişim, ha Çerkezler. Ha tecavüz demişim, ha akıl almaz işkenceler...(http://www.haber7.com/kultur/haber/207040-dostoyevski-boyle-sansurlendi erişim: 12/11/2018)

Elbette toplumların hassasiyetinin çevirmen üzerinde korku ve otosansüre yol açması olgusu Türkiye ile sınırlı değil. Daha önce de değinildiği gibi ülkelerin tarihsel ve güncel duyarlılıkları yahut kültür politikaları çevirmenler üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Örneğin Avrupa’da yaşayan ve Fransızcadan Türkçeye çeviriler yapmış bir görüşmeci de şöyle demektedir: “Biz şimdi mülteci kampı ifadesini çok rahatlıkla kullanabilmekteyiz Türkçede. Ama Almancaya böyle çeviremezsiniz, anında Nazi kamplarıyla özdeşleştirilir ve tepki alırsınız!”⁴

Yaşam Öyküsü İçinde Çeviri Ediminin Anlamı

Tanınmış çevirmen Ahmet Cemal, kırk yıl süren bir çeviri uğraşı sonunda tamamladığını söylediği Broch’un *Vergilius’un Ölümü* adlı eserine yazdığı uzun önsözde, bu önemli çevirinin hayat hikâyesi içinde nasıl büyük bir yer kapladığını, çevirinin anlamının hayatının bütünüyle ilişkisini anlatmaktadır. Burada yazardan/çevirmenden yap-

4 Çevirmen Y. Özden Charles ile kişisel yazışma.

tığımız uzun bir alıntıyla Ahmet Cemal örneğinde, her zaman bir meydan okuma olan edebi çevirinin psikolojik arkaplanı bir hakkında fikir edinebiliriz.

Yukarıda değindiğimiz, çevirmenin okuduğu yazarı beğenmesi, hayranlık duyması, dolayısıyla çevirme arzusunun tetiklenmesi olgusuna Cemal’de de rastlıyoruz: “Beş yüzü aşkın sayfayı ilk okuyuşum yanılmıyorsam bir haftamı almıştı. Bittiğinde, artık sarhoştum.” Kitabın ilk cümlesiyle birlikte kırk yıllık bir serüvenin başladığını söyleyen yazar, “Vergilius’un Ölümü”nün çevirisine başladıktan hemen sonra, kendi kendisine bir söz verdiğini anlatır:

Kendime verdiğim söz çok açıktı: “Vergilius’un Ölümü” çevirisini tamamlayabildiğim takdirde ve o günden başlayarak kendimi çevirmen sayacaktım. [...] Peki, neden tutulması bunca zor bir söz vermişim? [...] Hangi nedenle, neredeyse olanaksız bir hedef seçmişim kendime? Bu neden, çok geniş ölçüde özel hayatımın o zamana kadarki akışından kaynaklanıyordu. Cehennemden farksız, sevgiden bütünüyle yoksun bir evlilikten doğma bir çocuktum. Hatta bir anlamda istenmeyen bir çocuk olduğum bile söylenebilirdi, çünkü şu sözü çeşitli defalar annemin ağzından duyduğumu hatırlıyorum: “Sen doğmasaydın, baban ile çoktan boşanmıştık!” (Cemal, 2012, s. vi).

Yazar hayat hikâyesini anlattığı sonraki satırlarda çocukluğunu yaşayamadığını ve erkenden büyüme zorunda oluşunu, babasının evi terk ettiğini ve bir an önce okulu bitirip çalışmak zorunda oluşunu ve evin geçim sorumluluğunu üstlendiğini anlatmaktadır.

Ama aynı sıralarda, yılların içimde biriktirdiği çılgınca bir öfkenin zorlamasıyla, hayatımda, sınırları kendi seçeceğim sorumluluklarla belirlenecek bir alan oluşturmaya da karar vermişim. Yunan antikçağındaki duruma benzer bir biçimde, soydan gelme bir laneti sırtında taşıyan, doğuştan mahkûm biri kimliğiyle yaşamayacaktım. Hayatımda ‘bir

an önce para kazanmak'tan daha farklı amaçlara ve hedeflere de yer verecektim (Cemal 2012, s.vii)

Böylece İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimini çalışarak sürdüren, çeviri yapmaya başlayan yazar, noterlik bürolarında yeminli tercüman olarak diplomalar, kimlik belgeleri, tapu belgeleri, çeşitli raporlar vb belgeleri Almancadan Türkçeye veya Türkçeden Almancaya çevirir. Yukarıdaki satırlarda para kazanmak (araçsal bir meşgale) ile kendisi için tutkuyla yapacağı, amaç haline getireceği (anamlı emek) iki seçeneğe değinilmesi önemlidir. Öte yandan bu tercihin tümüyle anlaşılabilmesi için çevirmenin önsözünden hemen önce çevirmenin ithafına da bakmak gerekiyor: "Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemindeki Türk Aydınlanması'nın gerçekleşmesine [...] başta Halikarnas Balıkcısı ve Sabahattin Eyuboğlu olmak üzere dava arkadaşları ile birlikte unutulmaz katkılarda bulunan düşünür, yazar, bilim insanı ve çevirmen Azra Erhat'ın anısına saygıyla..." böylece çevirmenin duygusal motivasyonlarının içinde olduğu hayat öyküsünün onun yaşadığı ülkenin tarihi/varoluş öyküsü içinde anlam kazandığını görmekteyiz. Cemal, çevirmenliği ömür boyu yapacağı bir meslek olarak tercih etme sürecini de şöyle anlatmaktadır:

Çevirmenlik hayatım dünya edebiyatının görkemli eserlerinin atmosferinde değil, fakat Cağaloğlu'ndaki noterlik bürolarının toz içinde, çoğu kez de yeterince aydınlatılmamış arka odalarında eski püskü daktiloların başında başlamıştı. Üniversiteyi bitirdikten sonra para kazanmak için avukatlık mesleğini seçmedim. En az para getiren bir uğraşı, edebiyat çevirmenliğini seçtim. O zamana kadar hayat, acımasız bir gardiyan gibi, evime karşı parasal sorumluluklarımı yerine getireyim diye hep başımda beklemişti. Ama şimdi hayata meydan okuma sırası, artık bana gelmişti. Bu meydan okumayı çeviri türlerinin içinde en zor olanını, edebiyat çevirmenliğini seçerek gerçekleştirdim. [...] yetmişli yılların

başında yayınlanan Goethe ve Schiller çevirileri özgürlüğü-mün ilk adımları oldu (Cemal, 2012, s. viii)

Yukarıdaki satırlar, otobüsü kaçırmış bir milletin' üyesi olan, Erken Cumhuriyet döneminin başarı anlayışının dayandırıldığı toplumcu/aydınlanmacı idealizmiyle tanışmış olan, böylece kendi karanlıktan çıkış öyküsüyle ülkesinin karanlıktan çıkış savaşını özdeşleştirmiş olması muhtemel bir çevirmenin sözleri olarak okunabilir. Türkiye'de çeviri yapmanın geçinmek için pek de yeterli olmadığı ve çevirmenliğin statüsünün henüz var olmadığı koşullarda, kaynağını her çevirmenin kendi hayatında bulabileceğimiz çeşitli güdülenmelerin yanı sıra bilgi-beceri sahipliğinin, zanaatkârlığın anlam üretici işlevi ve toplumcu idealizmin hâlâ çeviri etkinliğine eşlik ettiği söylenebilir.

Almanya'da sürgünde yaşamaya ve hayatta kalmaya çalışırken Heinrich Heine'nin şiiriyle tanışıp hayran olan, şairin çileler, sürgünler ve vatan hasretiyle dolu hayat öyküsünü okuduktan sonra ona duyduğu sevgisi artan başka bir Türk çevirmen olan Serdar Dinçer (2006) çevirinin başında çevirinin kendisi için anlamına dair ipuçları vermektedir.

[vatan için]Ne yapabilirdim? Elimden ne gelirdi ki? Mühendisliğimi kullanmadım, eskidi, eğitimciliğim çok kullanmaktan eskidi, taksi şoförlüğüm deseniz, sarhoş müşterilerimin yarısı, 'kazıklıyorum' suçlamasıyla yarıyolda parayı ödemedemden iniyor. Ben bu vatanıma neyimle hizmet edebilirdim? İr şimşek çaktı kafamda, gecem aydınlandı. Evet yazabilirdim, çeviri yapabilirdim. Hasan Ali Yücel'in Çeviri Bürosu'na çırak girebilirdim. Bunu becerebilirdim. Coştum. Evet, en sonunda artık, ben de vatana hizmet edebilecektim (Dinçer, 2006, s. 11).

Yukarıdaki satırların yazarı bu düşüncelerle Heine şiirlerini çevirmeye başlar. Heine biyografisine yer verdiği sayfalardaki yorumları ve Almanya'daki göçmen karşıtı atmosferin de etkisiyle, çeviri daha da anlam kazanır. Anlatı-

sının bir yerinde, İzmirli bir Yahudi ‘amca’nın ırkçılarla olan mücadelesine de yer verir. Böylece bir kez daha çevirmenin deneyimleri ve çeviri eylemi, Avrupa ve dünya tarihinin, Türkiye’nin göç tarihinin, kültür tarihinin içine yerleştirilerek anlamlandırılır. Göçmen kimliğinin iki arada bir derede olma halleriyle çevirmenliğin ‘arada’ bulunma hali, yani iki dil arasında gidip gelerek düşünme durumunun birlikteliği de çevirinin arkaplanındaki kültürel-psikolojik karmaşalara yenilerini ekler. Çevirmenliğin göçmenlikle iç içe geçtiği bu trajik konum hakkında Dinçer şöyle yazmaktadır:

17 yaşından beri yurtdışında yaşıyorum. Burada geçen 35 yılımda, dilim yerinde saydı, hatta geriledi. Birçok kavramı, deyimini unuttum, burada Almanca’da öğrendiklerimin Türkçesini öğrenemedim. Bunun için bu kitaptaki dil, belki size biraz geri, biraz eklektik ve sığ gelebilir. Bu kitabın müsveddesini gözden geçiren sevgili Arif Gelen’in deyimleriyle [kitabın Türkçesi] “Almanca Türkçesi”dir. Hoş göreceğinizi umarım. Yurdumuzdan çok uzaklarda gönlümüzdeki vatan, yeni vatanla karışıyor, bulanıyor, renkleniyor ve dilimizde dile geliyor. Dilimiz bize vatan oluyor (Dinçer, 2006, s. 13).

Ek olarak, yazarın önsözde yazdıklarına bakılırsa Heine şiirleri Dinçer’in belleğinde Yeşilçam filmlerinin temalarını ve repliklerini, âşık hikâyelerini ve halk şiirlerini hatırlatmaktadır. Hatta Dinçer, Heine’ye olan sevgisini anlattığı satırların birinde şairi Almanlardan daha iyi anladığını iddia edebilecek kadar kendisine yakın bulmaktadır Heine’yi. Böylece bir kez daha çevirmenin çevirdiği yazara/şaire ve esere inanması, sevmesinin, bağlanmasının iyi çevirileri ortaya çıkaran temel duygusal etken olduğu doğrulanmaktadır.

Elbette birçok hayat hikayesi içinde çeviri etkinliğinin kişisel anlamları değişecektir; çevirmenin çeviriyle kurduğu anlam bağları veya çevirinin arkasındaki irrasyonel etkenlere dair literatür, konuşulacak çevirmen sayısına bağlı olarak büyüyüp zenginleşecektir

KAYNAKÇA

- Balcı, Sezi. (2008). "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", cilt: *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27, sayı: 44, s.77-98
- Bengi, A. Burak. (2007). *Sansürlenmiş Tolstoy*. İstanbul: Yokuş Yayınları.
- Berman, A. (2004). "Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler", (ed.) M. Rifat, *Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı*, s. 15-29. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Burian, Orhan. (2004). *Denemeler Eleştiriler*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Cemal, Ahmet. (2014). *Biz Sevmeyi Ne Zaman Unuttuk? Kırk Yılın Denemeleri*. İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Cemal, Ahmet. (2012). "Bir Çevirinin Hikayesi", Hermann Broch, *Vergilius'un Ölümü 2. Bsm.* (A. Cemal, Çev.), s. v-xvi. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cimilli, Can. (2003). "Kültür ve Depresyon Türkiye'den Bir Bakış", Kemal Sayar (haz.) *Kültür ve Ruh Sağlığı*, s. 163-185, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cömert, Bedrettin. (1978). "Kuramsal Açından Çeviri Sorunu", *Türk Dili*, sayı: 322, s. 3-21
- Demir, G. Y. (2015). *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Dinçer, S. (2006). *Almanya, Bir Kış Masalı ve Diyalektiğin Şairi Heinrich Heine*. Ankara: Mattek Matbaacılık
- Gasset, Ortega y (2015). *Tarihsel Bunalım ve İnsan 3. Basım*. (N. G. Işık, Çev.). İstanbul: Metis
- Gürbilek, N. (2016). *Kötü Çocuk Türk*. İstanbul: Metis Ya-

yınları.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile 3. Bsm.* İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kılıç, Savaş ve Haldun Bayrı. (2018). "Çevirmen Diyalogları Haldun Bayrı ile Söyleşi", *Notos*, sayı 2018/3, s.114-119
- Larbaud, V. (2007). "Çevirmenin Terazileri" (A. Banu Karabağ, Çev.), *Sözcükler*, sayı: 8, s. 60-61.
- Menz, A. Ve C. Schroeder. (2008). *Türkiyede Dil Tartışmaları 2. Baskı.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Muallimoğlu, N. (1998). "Çevirmenin Önsözü" Will ve Ariel Durant *Tarihten Alınacak Dersler.* İstanbul: Avcıol Basım Yayın
- Nişanyan, Sevan. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi.* İstanbul: Liber Yayınları.
- Ovadis, Stella. (1990). "Çeviri Hayatlar", *Defter*, sayı: 11, 17-19.
- Özer, Sevinç. (1980). "Çeviri Derslerinden İzlenimler", *Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi*, sayı: 4, s. 44-55.
- Ratner, Carl. (2014). *Kültür ve Psikoloji, Kültürler Arası Psikoloji, Yerel Psikoloji.* (S. İçellioğlu, Çev.). İstanbul: İKÜ Yayınları
- Ricoeur, Paul. (2008). *Çeviri Üzerine.* (S. Ö. Kasar, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Shayegan, D. (2002). *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni.* (H. Bayrı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sultan Abdülhamit. (1984). *Siyasi Hatıratım.* İstanbul:

Dergâh Yayınları.

Todorov, T. (2008). *Ortak Hayat*. (M. Emin Özcan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

Uygur, Nermi. (2005). *Dilin Gücü 3. Baskı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yetkin, S. K. (1978). “Başarılı Çevirinin Koşulları”, *Türk Dili*, sayı: 322, s. 43-45.

Yücel, Tahsin. (2000). *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Zaptçioğlu, D. (2012). “*Yeterince Otantik Değilsiniz Padişahım*”. İstanbul: İletişim Yayınları.